

УДК 159.923

DOI 10.18372/2786-5487.1.15882

Яблонська Тетяна Миколаївна 

доктор психологічних наук, професор,
доцент кафедри психології розвитку КНУ імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ САМОРОЗВИТКУ СТУДЕНТА В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються психолого-педагогічні умови активізації саморозвитку студента як одного з важливих завдань сучасної системи вищої освіти. Висвітлено основні принципи побудови навчального процесу і психолого-педагогічні умови, які сприяють активізації саморозвитку студентів: стиль і методи викладання, спрямовані на створення в студентів установки на саморозвиток, формування цінності саморозвитку і самовдосконалення, розвиток самосвідомості особистості, усвідомлення перспективи професійного майбутнього; аналіз проблем професійної етики, світогляду, спілкування, життєвого вибору; пріоритет активних методів навчання і завдань творчого характеру.

Ключові слова: саморозвиток, самовдосконалення, мотивація саморозвитку, психолого-педагогічні умови саморозвитку.

Annotation. The article considers the psychological and pedagogical conditions for activating student self-development as one of the important tasks of the modern system of higher education. The basic principles of construction of educational process and psychological and pedagogical conditions which promote activation of self-development of students are covered: style and methods of teaching directed on creation of students' installation on self-development, formation of value of self-development and self-improvement. The development of personal self-awareness, awareness of the professional future prospects; analysis of professional ethics problems, worldview, communication, life choice; priority of active teaching methods and creative tasks.

Key words: self-development, self-perfection, motivation of self-development, psychological and pedagogical conditions of self-development.

Актуальність. Процес переходу вітчизняної системи вищої освіти до європейської моделі передбачає не тільки зміну форм, а й трансформацію самої парадигми освіти на основі сучасних цінностей і нових підходів. Поряд із завданням якісної професійної підготовки фахівців на основі компетентнісного підходу, завданням системи вищої освіти є їх особистісно-професійний розвиток і стимулювання до саморозвитку. Болонська конвенція та інші акти, що стосуються реформи освіти, акцентують увагу на саморозвитку студента, наданні йому часу для самостійного навчання, а також на конкурентності здобутої освіти. Мотивування студентів до саморозвитку і навчання його основним інструментам є важливим в контексті неперервної освіти, адже дозволить спеціалісту вдосконалювати свої компетенції впродовж усього професійного життя.

Професійна підготовка в системі вищої освіти є ключовою стадією професійного становлення особистості, адже саме в цей період поглиблюється інтерес до обраної професії, відбувається накопичення і розвиток знань і вмінь, формування базових компетентностей, виникає уявлення про професійно важливі якості; відбувається розвиток суб'єктності особистості, її світогляду і самооцінки. Водночас незважаючи на значне вдосконалення змісту та методів навчання у вищій школі, орієнтація навчально-виховного процесу на розвиток і саморозвиток особистості все ще не є домінуючою при підготовці майбутніх спеціалістів. Внаслідок цього студенти часто зосереджені на відтворенні або аналізі навчального матеріалу; часом вони не надто орієнтуються, як практично застосувати отримані знання. Поза увагою викладача в багатьох випадках залишаються мотивація, індивідуальні особливості і ресурси

студента. При цьому сучасні дослідники наголошують на необхідності перенесення акценту освіти з універсальних характеристик особистості на її специфічні, індивідуально-неповторні властивості, що ґрунтується на розумінні особистості як такої, що прагне самореалізації й володіє внутрішньою потребою самовдосконалення [2].

Сказане робить актуальною особливу увагу до психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток особистості студента, а також актуалізацію його потреби в саморозвитку, самовдосконаленні.

Метою є аналіз основних психолого-педагогічних умов та методичних засобів активізації саморозвитку студента.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідження самотворчих процесів не надто поширені в психологічній науці через складність самого феномена, недостатню розробленість теоретико-методологічних основ та методичного інструментарію (М.Боришевський [1], С.Кузікова [3], Т.Яблонська [6] та ін.).

Саморозвиток особистості розглядається як свідомо, цілеспрямована і керована активність особистості, мета якої полягає в самозміні в позитивному напрямі, що забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення. Межі психологічного простору саморозвитку особистості задаються, з одного боку, цілями та особистісними смислами, з іншого – ресурсними можливостями особистості, а наповнюють його особистісні переживання-ставлення [3]. Самовдосконалення, як вища форма усвідомленого саморозвитку особистості, є процесом свідомого, керованого самою особистістю розвитку, в якому цілеспрямовано формуються й розвиваються її якості та здібності [6].

Сучасні психологічні дослідження виявляють виразну вікову динаміку щодо зростання актуальності саморозвитку і самовдосконалення в юнацькому віці і водночас проблему неповного розуміння його сутності і функцій, обмежений арсенал наявних засобів саморозвитку особистості в юнацькому віці [3; 6; 7]. Поштовхом до саморозвитку і самовдосконалення, як правило, стає усвідомлення суб'єктом власної недосконалості й прагнення наблизитися до ідеалу. Тож необхідними психологічними умовами актуалізації самовдосконалення виступають певний рівень самоусвідомлення особистості, відображення і розуміння власних особливостей і вміння проектування майбутнього і самопроекування. Зокрема, для студентів важливим чинником саморозвитку стає усвідомлення перспектив власної професійної самореалізації, адже саме професійна перспектива значною мірою організовує навчальну діяльність майбутнього спеціаліста, процеси його самопізнання, спілкування і взаємодії з оточенням [4].

Е.О. Остапенко на основі аналізу літератури обґрунтовує поняття готовності до саморозвитку студентів і виокремлює його компоненти: мотиваційно-цільовий; пізнавально-операційний, професійно-орієнтовний; особистісно-регулятивний. Мотиваційно-цільовий компонент включає ставлення до професійного саморозвитку, наявність чітко визначених цілей, програми саморозвитку, усвідомлення цінності самопізнання та самореалізації, внутрішні та зовнішні позитивні мотиви обрання професії, прагнення успіху в діяльності. Пізнавально-операційний компонент охоплює самоменеджмент, здібність до саморозвитку та самоосвіти, самооцінку пізнавальних здібностей та рівні засвоєння знань. Професійно-орієнтовний компонент характеризується рівнем професійної спрямованості, схильностями та інтересами особистості до певних типів діяльності. Особистісно-регулятивний компонент охоплює такі якості та вміння особистості, як відповідальність, самостійність, самоконтроль, самовпевненість, емоційна стійкість, сила волі, рівень і тип самоуправління, самооцінку професійно-значущих якостей особистості [5].

Які ж особливості організації навчально-професійної діяльності у вищому навчальному закладі сприяють актуалізації саморозвитку студентів?

До психолого-педагогічних умов можна віднести відповідні стиль і методи викладання дисциплін, спрямовані на створення в студентів установки на саморозвиток, формування цінності саморозвитку і самовдосконалення. Стиль і методи психолого-педагогічного впливу

мають відповідати поставленій меті актуалізації саморозвитку особистості. Тож основними принципами побудови навчального процесу повинні виступати діалогічність, пошуковий метод, свобода висловлення власних поглядів, взаємоповага, здорова конкуренція, творчість, прагнення навколишніх (зокрема й педагогів) до саморозвитку, що сприятиме формуванню його цінності.

Навчання виступає засобом розвитку й саморозвитку особистості студента, його усвідомленого керування власним розвитком, що знаходить вираз у побудові й реалізації програм саморозвитку/самовдосконалення. В цьому плані корисним є формування умінь проектування і планування, що може здійснюватися у межах навчальної діяльності в рамках окремих предметів, творчо-проектної діяльності, а згодом має бути перенесене у сферу самопроектування особистості.

Особливу роль в плані активізації саморозвитку студентів відіграють предмети гуманітарного циклу, насамперед, філософія, психологія, етика професійної діяльності. Зміст саме цих предметів дає можливість розвитку світоглядних орієнтацій, пізнання своїх індивідуальних особливостей і пріоритетів, розвитку самопізнання і здатності до рефлексії студентів і мотивації самовдосконалення. Завдання викладача полягає у тому, щоб навчальний зміст був опрацьований студентом через призму власного сприйняття й емоційно-оцінного ставлення, що сприяє виробленню ціннісних орієнтацій і особистісних моральних критеріїв, усвідомленню власного ідеального Я. Таке опрацювання навчального матеріалу шляхом співвіднесення найістотніших його аспектів із власним Я, зокрема інтересами, прагненнями, ставленням, оцінкою, забезпечує асиміляцію суб'єктом цього матеріалу, сприяє розвитку його самосвідомості й навчанню прийомам усвідомленої роботи з саморозвитку, самовдосконалення.

Важливим у навчальному процесі вищої школи стає особистісний підхід, орієнтований на розвиток ціннісної сфери особистості, створення умов для максимального самовираження, самореалізації студентів. Опора на різні види мотивації – пізнавальну, мотивацію досягнення, творчої самореалізації – дає можливість підтримувати високий пізнавальний інтерес і активність студентів. Поряд з пізнавальними мотивами в навчальному процесі необхідно стимулювати і мотиви саморозвитку особистості, основані на усвідомленні власних цінностей, перспектив професійної самореалізації, бажаного образу-Я. Тож важливим завданням є розвиток саморефлексії студентів, зокрема усвідомлення особливостей Я-реального та Я-ідеального та розбіжностей між ними.

Істотною умовою актуалізації саморозвитку студентів виступає проблематизація змісту навчальних дисциплін шляхом організації дискусій, розгляду кейсів, які представляють проблемні ситуації майбутньої професійної діяльності і взаємодії, зокрема пов'язані з етичними аспектами. Відкриті дискусії, обговорення різних точок зору дають можливість студенту чіткіше визначити особистісну позицію щодо обговорюваного питання, порівняти свою думку з думками колег, подивитися на проблемні питання і ситуації під кутом зору достатності/недостатності особистісних ресурсів для їх розв'язання.

Міжособистісна взаємодія також може стати каталізатором саморозвитку особистості студента. Спільні проекти, робота в малих групах, активні методи навчання стимулюють до опанування вмінь і навичок ефективного спілкування, самовиховання таких якостей як відповідальність, ініціативність, розвиток орієнтації на конструктивну взаємодію, взаємодопомогу.

Виконання навчальних, творчих проектів передбачає самостійну (індивідуальну, групову) діяльність студентів, яка полягає у дослідницькому, творчому вивченні або розв'язанні значущої в теоретичному та/або практичному плані проблеми на основі самостійного визначення завдань, етапів дослідження, їх реалізації і оформлення результатів. Виконання такої діяльності передбачає розвиток здатності ефективно діяти і приймати самостійні рішення у реальних життєвих ситуаціях, умінь моделювати і реалізовувати освітні проекти.

Підводячи підсумки дослідження, слід підкреслити, що в юнацькому віці відбувається

активізація саморозвитку особистості, що пов'язане з розвитком самосвідомості, необхідністю особистісного і професійного самовизначення. Водночас для студентів характерне недостатнє розуміння сутності саморозвитку, функцій у житті людини, недостатнє володіння засобами самовдосконалення.

Істотними чинниками активізації саморозвитку студентів виступають усвідомлення Я-реального і Я-ідеального та розбіжностей між ними, власних перспектив професійної самореалізації. Основними психолого-педагогічними умовами активізації саморозвитку студентів в системі вищої освіти є: розвиток самосвідомості особистості, її перспективи майбутнього, насамперед професійного; формування цінності самовдосконалення і створення установки на самовдосконалення; активізація творчої діяльності; акцентування у змісті навчальних дисциплін аспектів, пов'язаних з проблемами професійної етики, світогляду, спілкування, життєвого вибору тощо; пріоритет активних методів навчання (дискусії, творчі завдання, проектна робота, соціально-психологічні тренінги тощо).

Список використаних джерел

1. Боришевський М.Й. Самотворення особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім.Г.С. Костюка НАПН України [за ред. С.Д. Максименка]. – К., 2012. – Т. XIV, ч.1. – С. 28-35.
2. Єрахторіна О.М. Самовдосконалення особистості у науковій рефлексії і реалізації біографічних проектів: монографія. – Х. : Вид-во Іванченка І. С., 2013. – 215 с.
3. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці. – Суми : Вид-во «МакДен», 2012. – 410 с.
4. Куліш В.І. Психологічні умови розвитку усвідомлення майбутніми психологами перспектив професійної самореалізації // Збірник наук. праць ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т XIII, част. 4. – К., 2011. – 444 с. – С 203-211.
5. Остапенко Е.О. Виокремлення компонентів готовності до професійного саморозвитку: інтеграція існуючих підходів // Наука і освіта. – Одеса, 2011. – № 6 / СП. – С. 177-181.
6. Яблонська Т.М. Вікові та індивідуально-психологічні особливості як чинник самовдосконалення особистості // Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. пр. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І.Франка. Серія „Психологія”, ред. кол. Н.Скотна (гол. ред.), І. Галян (ред. розд.) та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2015. – Вип. 37. – 284 с. – С. 28-39.
7. Яблонська Т.М. Психолого-педагогічні умови активізації самовдосконалення особистості // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С.Костюка. – К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2015. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 27. – 774 с. – 712-721.